

מזיכרונותיה של מאשה גרינבאום על אוכלוסיות מקומיות עוינות ליהודים

ליטא היתה הראשונה מבין המדינות שבשליטת הסובייטים שכבשו הגרמנים, והאזרחים הליטאים קיבלו אותם בשמחה ובהתלהבות, כראוי למשחררים: המטירו עליהם פרחים, קידמו את פניהם במוסיקה ובממתקים, ואף התנדבו לעזור לצבא הגרמני בחיסול הרוסים המעטים שנותרו במדינה. עוד לפני שנכנסו הגרמנים לעריה של ליטא, התארגנו קבוצות של ליטאים והשתלטו על תחנות הרדיו, על צומתי הדרכים, על הערים והעיירות, זינבו בחיילי הצבא האדום הנסוג, והתנפלו בחמת רצח גם על בני משפחותיהם. עד מהרה עברו לפרעות ביהודים, שנותרו חסרי ישע ומגן. שלטון החוק חדל להתקיים, זכויות האזרח וזכויות האדם נרמסו, וחיי היהודים נעשו הפקר: דמם הותר, וכל רכושם היה לבז. את מלאכתם של הליטאים השלימו הגרמנים.

בסלובודקה – פרבר של קובנה, שהתפרסם בעולם היהודי הודות לשיבה הגדולה שהיתה בו – התחילו הפרעות למחרת כניסת הגרמנים לליטא. תחילה העלו הליטאים באש כמה מבתי העץ של היהודים, לאחר ששדדו את תכולתם. לאחר מכן גברה ההתפרעות: נשים נאנסו, זקנים ונערים נרצחו, וגברים הוכו ונכלאו. באכזריות איומה השליך ההמון המשולהב את היהודים לנהר הוויליה. מי שלא טבע וניסה להציל את חייו בשחייה אל העבר השני, נורה בידי הליטאים, שמצאו בכך שעשוע רב. מי הנהר האדימו מדמם של היהודים.

באותו יום זוועות ישב לו רבה של סלובודקה, הרב זלמן אוסובסקי, כהרגלו וניסה ללמוד דף גמרא. הספר הפתוח היה מונח על השולחן, ועליו מטפחתו האדומה של הרב; אבל הרב לא הצליח להתרכז בלימודו: לתוך החדר חדרו זעקות האימים וצעקות הפחד והייאוש של הנרדפים והמעונים. עיניו של הרב שוטטו בחדרה על פני ביתו. חסר מנוחה התהלך סביבו בנו יודל, ושוב ושוב הפציר באביו בקול תחנונים לרדת למרתף: "פרעות בחוצות סלובודקה, אבא! אוסרים יהודים, שודדים אותם, שורפים בתים והורגים יהודים. גופות המתים מתגוללות בחוצות! בבקשה ממך, אבא..." בכי תינוקו של יודל עורר את הרב ממחשבותיו המרות: "לך, בני, קח את אשתך ואת ילדך והצל גם את נפשך... אם תוכל. אני אשאר כאן: אולי ידפוק מישהו על הדלת ויבקש עזרה. אלי, מה קרה לנו? אפילו ריבונו של עולם עזב אותנו!"

ליד הדלת עמדה אשתו של יודל, תינוקה בזרועותיה, ולידה צרור חפצים קטן ומעט אוכל לילד. יודל עמד לפניה והרים את ידיו בייאוש: "אנא, הישארי עם אבא! אסור להניחו לבדו". "אבל, יודל, לאן אתה הולך עכשיו, באמצע הפוגרום?" שאלה אותו בפחד. יודל לא השיב לה ויצא בצעדים נמרצים לרחוב.

מסביב היה חורבן: שמשות מנופצות, שברי רהיטים מתגוללים ברחוב, ונוצות לבנות מן הכרים והכסתות, שנחתכו בידי הפורעים, מסתחררות באוויר כמו שלג, שלא יכול היה להסתיר את המראה הנורא של גופות ההרוגים המוטלות בכל מקום. ליד גוויות ילדים שרוטשו בכו מרה נשים.

"האם גם אלה קומוניסטים?" שאל יודל את עצמו, "הרי מספר ההרוגים כאן גדול ממספרם של כל הקומוניסטים היהודים בליטא כולה!"

יודל חש שמסוכן להתהלך כך ברחוב, ולכן החיש את צעדיו לעבר הרחוב, שבו שכנה ישיבת סלובודקה. מבחוץ נראה לו הבניין כתמול-ששום, אבל כשהתקרב הבחין בדלתות ובחלונות מנופצים – עדות לביקורם של הפורעים הליאטים. הכניסה הראשית, שתמיד היתה פתוחה לרווחה ושוקקת חיים, היתה עכשיו סגורה ושוממה. לבו ניבא לו רעות. בידיים רועדות פתח את השער, ושתיקה מוזרה, דממת מוות כדממת בית העלמין, קידמה את פניו. "אין כאן איש", אמר בלבו, ממאן להאמין למראה עיניו, "היכן כולם?" שאל את עצמו שוב ושוב.

עוד הוא תוהה ומחפש, הבחין פתאום בקילוח של דם מתחת לאחת הדלתות. בלב מלא חרדה מיהר יודל לקומה השנייה, אל דירת השמש, מקווה שאולי ישמע ממנו מה אירע כאן. אבל גם בדירת השמש לא מצא איש. דממה כבדה הכתה באוזניו, ורק הדם הניגר העיד שמשו איום התרחש כאן. בקושי גרר עצמו יודל אל המדרגות הדביקות מדם. בעמל רב כיוון את צעדיו אל האולם הגדול, שכל הימים עלה ממנו קולם של הלומדים הרבים. גם כאן היה שקט, שקט מדי, שקט של חורבן. מה שראו עיניו כאן אישר את הגרוע בחששותיו: הרצפה היתה מכוסה קרעים של ספרי תורה, שנחתכו ביד גסה וספגו את הדם שניגר גם כאן. עמודי הלימוד של בחורי הישיבה ניצבו בזווית מוזרה, כאילו ביקשו הבחורים למצוא מאחוריהם מקלט. שברי רהיטים וחפצים התגוללו בכל מקום – עדים אילמים למעשה הזוועה שנעשה כאן לפני זמן לא רב. ריח של מוות עמד באוויר.

בחוף ירד יום, ובפנים הבניין התעבתה החשכה. קשה היה לראות, ויודל גישש את דרכו, בלי לדעת לאן הוא הולך. הוא פחד; מה שראה עד כה בישר על מה שעוד צפוי להתגלות. ואכן, כאשר פתח דלת של זכוכית, התעלף: באמצע החדר היתה ערמה גדולה של גוויות, שאפילו החשכה לא יכלה להסתירה.

בינתיים לא התחדש דבר בביתו של הרב. הרב עצמו עדיין ישב לפני הספר הפתוח, אך בלי שיצליח ללמוד, וכלתו שוטטה בבית, התינוק בזרועותיה, מחפשת מקום להסתתר בו, ובלבה דאגה ליודל. בייאווה נכנסה לארון ישן, שעמד בפתח המרתף, וסגרה את דלתו. כאן מקום בטוח, חשבה, ואוכל לחכות בו עד שישוב יודל. לרב בוודאי אין נשקפת סכנה, שהרי איש לא יעז לפגוע בו: הליטאים שולטים במצב, והם לא ירשו לפגוע ברב.

ירד הלילה. פתאום שמעה קול רעש חזק ונבהלה מאוד. הקולות הלכו וגברו. היו אלה צעקותיהם של ליטאים שיכורים ברחוב. האשה הצעירה הקשיבה בדריכות ושמעה את

צעדיהם המתקרבים, את נקישות מגפיהם וקולות הדיבור שלהם. "אנחנו פרטיזנים ליטאים!" צעקו. היא ידעה שפרטיזנים אלה התארגנו במחתרת בזמן שהסובייטים שלטו בליטא. סיפרו עליהם שהם מתאמנים בנשק שנשלח מגרמניה, כדי להכשיר את עצמם למלחמה בסובייטים לטובת הגרמנים. היה ידוע שהם רוחשים שנאה עזה לסובייטים, ואם רק תינתן להם ההזדמנות – יהרגו בהם, ועמם את היהודים, שלדעתם מסייעים לשנואי נפשם. היא שמעה אותם נכנסים לבית בקול רעש. בדמיונה ראתה אותם מחטטים בכל הפינות, פניהם סמוקים מיי"ש ומשולהבים מהתפרעות – חיות טרף שהריחו דם יהודים. מבעד לקירות הארון שמעה אותם מדברים ביניהם בזעם: "אין כאן שום דבר שכדאי לקחת, הכל רק ספרים". עד מהרה החלו להשליך על הרצפה את מה שמצאו – פרי עמל של דורות, קורעים בחימה את הדפים הישנים, חותכים את הכריכות בחיפוש אחר כסף ודברי ערך. "הפסיקו! זהו ביתו של הרבין", אמר קול צרוד, אבל הקולות הזועמים התגברו על הקול הבודד:

"איפה היהודים? איפה בני המשפחה של הרבין? איפה הממון, הזהב והכסף שהסתירו היהודים? הרי היהודים עשירים כל כך!"

פתאום קרא פרטיזן ליטאי: "הנה אחד מהם, יושב לו בשקט. מה הוא חושב, שבאנו לשתות לבריאותו?"

קול אחר אמר: "צריך להיזהר מהם, מן היהודים הארורים: הם מסוכנים, בואו נכין משהו מיוחד לרבין, שכולם יראו ולא ישכחו".

תרועות הסכמה נשמעו מסביב, והאיש המשיך: "חברים, היום נפל בחלקנו כל טוב, וגם מחר יהיה יום שכולו תענוג. למה אנחנו מחכים? כבר זמן רב אנחנו מחכים לנקמה בז'ידים האלה".

ליטאי צעיר ניסה להזכיר לחבריו, שהפקודה שקיבלו הורתה לפגוע רק בקומוניסטים ובעוזריהם. "הרבין לא קומוניסט, וודאי לא חסיד של סטלין. בואו נעצור אותו ונביא אותו לבית הסוהר. הקצינים שם כבר יידעו מה לעשות בו". אולם קולות המסיתים גברו: "אל תהיה טיפש! אתה חושב שאנחנו לא יודעים שרוב היהודים לא היו מתומכי הסובייטים? אבל אנחנו יודעים יפה מאוד מי הרג את בן האלוהים. היום אנחנו בעלי הבית! סוף סוף הגיעה שעתנו. היהודים ארורים הם, והרב הוא אחד ממנהיגיהם".

אחד הפרטיזנים, שערך חיפוש בכל הבית, חזר והודיע לחבריו: "חיפשתי בכל החדרים וגם במרתף – ולא מצאתי עוד יהודים. איפה כל המשפחה של הרבין? איפה אשתו?" עכשיו פנה אל הרב, שכל העת ישב כמו קפוא על מקומו, ודרש ממנו בגסות לגלות היכן שאר בני הבית. הרב התרומם מכסאו, הרים ראשו לשמים וקרא בקול מיוסר: "שמע ישראל.."

הליטאים נבוכו. "בואו נגמור את המלאכה", אמר אחד, "הוא עלול לקלל אותנו"; אבל אחד כנס לתוך דבריו: "חכו, חברים. הזקן הזה לא יברח. קודם נכריח אותו לגלות לנו איפה החביא את הזהב שלו. בואו נמשיך לחפש, ואחר כך נטפל בו".

הרב חזר והתיישב בכיסאו והחל לומר וידי, בעוד כלתו שומעת הכל ולבה קופא מאימה. באותו זמן החל יודל להתעורר מעלפונו. בכבודות התרומם וקם על רגליו. מראה ערמת הגופות באפלה לא היה חלום. ברגליים כושלות זז לאט לאט עד שחש בקיר, נשען עליו בגבו כדי שלא ייפול. עכשיו כבר התרגלו עיניו לחשכה, והוא היה מסוגל להבחין בפרטים: מאות גופות היו מוטלות שם – זקנים ונערים, נשים וילדים. חלקם נראו לו מוכרים. הרי אלה השכנים שלנו, יהודים מן השכונה, קהילתו של אבא! חשב. עכשיו הבין לאן נעלמו כולם, ולמה הרחובות שקטים כל כך. כאן הם מוטלים, מתים, לאחר שנטבחו בידי שכניהם מאתמול. האם הקיץ הקץ על יהודי סלובודקה, על מרכז התורה והמוסר שהאיר את חיי היהודים? והיכן העולם הנאור, היכן משפט הצדק שמכריזים עליו בראש חוצות? היכן האהבה הנוצרית לאדם, לילד? האם אף אחד לא השמיע ולו מילה אחת של מחאה?

זעם מילא את יודל. הכיצד? מי הרשה לעשות כל זאת? הוא חש שעליו לעשות משהו. אולי ירוץ אל משרד הכנסייה המרכזית? או יזעיק את המנהיגות הליטאית ויתחנן לפניו להפסיק את הרצח ולהוציא את הרוצחים מרחובות היהודים. מה לעשות? ולפני מי להתלונן? לבסוף גמר אומר לרוץ הביתה ולהתייעץ עם אביו הרב מה לעשות בשעת משבר שכזו. אולי יש לחפש יהודים ולהביא את החברה קדישא? הרי אי אפשר להניח כך את המתים! מבולבל ומגשש את דרכו באפלה יצא מבניין הישיבה אל ביתו. המחשבות התרוצצו בראשו מהר יותר משהיו רגליו מסוגלות לשאתו. בדרכו פגש יודל בחבר, ויחדיו הלכו השניים אל בית הרב. הרחובות היו חשוכים, ובבתי היהודים לא היה אור. רק מביתו של הרב בקע אור חזק, ובחדרו של הרב דלקו כל המנורות.

לפתע פילח כאב נורא את לבו: הוא ראה את פני אביו נשקפים בעד החלון, ועיניים גדולות, עיניים משונות ועצובות, ניבטות מהם. זעקה פרצה מלבו של יודל: "לא, לא! זה לא אבא! זה רק הראש של אבא!" עיניו הפקוחות של הרב כמו הביטו לשמים. על שער השיבה שלו היתה מונחת כיפתו הגדולה השחורה, ומזקן הכסף שלו נזל דם. חברו של יודל עצר בעדו, ניסה להסתיר ממנו את החלון ולמנוע ממנו להתקרב. בדמעות בעיניו התחיל מתחנן לפניו: "אל תיכנס, יודל! לא עכשיו" – ואולם יודל לא שעה לדבריו. בכוח פרץ לו דרך בין הליטאים שיכורי השמחה שבבית, שזה עתה ניצחו את הקומוניזם במלחמת "גבורה" עם רבה הטהור של סלובודקה, הרב הקדוש זלמן אוסובסקי.

כבר בהיכנסו לבית מצא יודל את גופת אביו יושבת ערופת ראש ליד הגמרא הפתוחה. הוא עוד לא הספיק להתאבל על המוות הנורא – ואחד הליטאים תפסו וירה בו. כך נספה גם יודל,

בנו של הרב מסלובודקה; ואשתו, במחבואה, עדה אילמת ומשותקת מפחד, מגוננת על תינוקה ושומעת...

מקור: מאשה גרינבאום, *חיים על פי התהום*, יד ושם, ירושלים, 1999, עמ' 26-32.